

[0315]

27. *ald betska*.

In oare, net minder fortochte munt is de *betska*. Der is mar ien fynplak fan, to witten yn O II 50.29. Dat stik wurdt fan Sipma neamd „Statuten van het schuttersgilde te Franeker”. It is ek by Von Richthofen yn syn *Friesische Rechtsquellen*, side 557-559, to finen ûnder de namme „Franeker Schuttereistatut von 1462”. It origineel is der blykber net mear en Sipma en Von Richthofen brûke beide as boarne Schotanus, *Tablinum* yn dy syn *Geschiedenissen van Friesland ...* en Schwartzenberg, *Charterboek van Friesland*, diel I. It giet yn de 5de kêst oer it forstjerren fan ien fan de gildebruorren en hwat der dan barre moat: der sil in bruorskipsbigraffenis fan holden wurde en mei foriene krêften fan de gildebruorren sil de deade ûnder de groun skikt wurde. Fierder moatte se:

„dier wr offria ende bigaen, alsma een ieldbroer scildich sint toe bigaen, ende ist zeke dat dy jenne der dy dada on geet, dae broerschap een meeltijt biret, soe scel elk scutter jaen een *ald flamsca* hael toe seelmyssa, ende hael toe bier, ende istat naet, een *ald betska* toe seelmissa, ende hwa dit naet en det een hael pond vorberd need ende nyloed wtseid.”

Dy *betska* fine wy by Von Richthofen yn it wurdboek as *betska* en dêr lykslein mei heechdútsk *batzen*. Von Richthofen forwiist nei nijfrysk *botsen* en hollânsk *botje* „eine münze von vier duit”. Halbertsma yn syn *Lexicon Frisicum* neamt by *botsen* âldfrysk *betska*, *buthien*⁷ en heechdútsk *batze*. Yn neifolging fan Halbertsma hat it WNT by *botje* ek wer âldfrysk *betska*, *butthien*. Siebs yn syn *Geschichte der friesischen Sprache* § 125.7 sjocht yn *betska* in forlytsing (-ka) fan *bets* „Batzen”. Holthausen yn syn wurdboekje makket fan *betska* in masculinum en rekkenet it lykas Von Richthofen foar in ûntliening fan it heechdútsk *Batzen*. En dan ha wy noch Nauta, *Oudfriesche Woordenlijst*, dy't *betska* ek in masculinum neamt en oerset mei “botje, 4 duiten, (2 1/2 cent)”, yn neifolging fan Von Richthofen fansels. Hy forwiist nei *butie*.

De hele forliking mei heechdútsk *Batzen* kin der net op troch, ienfâldich om't *Batzen* in munt is, dy't pas in pear jier foar 1500 yn Switserlân en Súdútsklân opkomt¹⁾, wylst de *betska* yn O II 50 al fan 1462 is, dus fan hast 40 jier earder,

1) Friedrich Frhr. v. Schrötter, *Wörterbuch der Münzkunde*, Berlin-Leipzig 1930, side 63.

yn in úthoeke fan West-Jerope, dy't ek noch gâns in ein fan Switserlân en Súddútsklân ôf lei.

Mar hwat is *betska* dan wol? Yn de ein *-ska* of *-ka* kin men twadderlei sjen. Sjocht men der *-ka* yn, dan soe it in forlytsingsútgoing wêze en soene wy *bets* oerhâlde. Yn dat gefal is to tinken oan *butken*, *botken* ensfh., in munt yn de wearde fan in heale stûr, dy't yn de 15de en 16de ieu foaral yn Oerisel, Grinslân en Fryslân húsriem wie ¹⁾. It mnl. wurdboek slacht *bot* lyk mei *botdrager* (*boddrager*, *boddreger*, *buddrager*) en neamt as foarmen *bot*, *boot*, *botkijn*, *butkijn*, *butken*, *bottgen*, *buttien* ensfh. It is de nijfryske *botsen*, dy't yn 'e Oarkonden twa kear as *butken* (O I 64.13 út 1439 en O III 3.2. út 1452) foarkomt en fierder as *buttie*, *buttien* en *bottien*. De *-ien*-útgingen binne fansels fan net-frysk komôf, mar by *bottien* soe men ek de fryske forlytsingsútgoing *-ka* tinke kinne, hwat dan *botka* opsmyt. Dan sitte wy noch mei de *s* yn *betska* en eigentlik ek met de *e*. Wy soene dy *e* as in forskriuwing fan Schotanus opfetsje moatte en de *s* ek mar as in slip of the pen. Loopstra ²⁾ neamt *betsca* by *butken*, *buttien* ek en nimt oan dat Schotanus, lykas sa faek, hjir net krektêrnôch west hat. In folle greater biswier om *betska* by *botsen* to bringen liket my ta, dat der *ald* by foarkomt: de *botsen* wie yn 1462 hielendal net in âlde munt, just oarsom, dy wie noch mar koart (*butken* wurdt yn 1439 en *bottien* yn 1452 foar it earst neamd yn 'e Oarkonden) yn Fryslân bikend en gongber. En dan *ald*? Boppedat komt *ald* allinne mar foar by *flamska*, by *merk* en by *skild* (sjoch it artikel oer *flax* hjirboppe). Dêrom moat sibskip mei *botsen* en moat ek de forlytsingsútgoing *-ka* forsmitten wurde en komme wy by de adjektyf-útgoing *-sk*, bûgd *-ska*, tolânne en dêrfandinne wer by de *flamska*: dat is de iennichste munt op *-ska*, dy't *ald* by him hawwe kin!

Schotanus moat him wol hiel grou forlêzen of in ôfkoarting forkeard oplost ha, as wy hjir by *betska* mei *flamska* to dwaen ha. Wy ha hjir dan net mei *bets* + *ka*, mar mei *bet* (lêse *flam*) + *ska* to krijen, dus mei it suffix *-sk*, yn bûgde foarm *-ska*. Dat Schotanus de *flamska* net toplak bringe koe docht bliken út syn oplossing fan 8 kear ta *flax* (sjoch it artikel oer *flax* hjirboppe).

Nou moatte wy noch sjen oft út de tekst sels noch hwat to heljen is, dat foar of tsjin *flamska* = *betska* pleitet. It is oan de femylje fan de forstoarne jeldebroer oft dy de bruorskip in miel iten oanbiede wol (*ist zeke dat dy jenne der dy dada on geet, dae bruorskip een meeltijt bired*). Is dat it gefal, dan moatte de bruorren elk in *ald flamsca* jaen, dy't foar de helt tsjinje sil foar in sielemisse foar de forstoarne en foar de oare helt ta bier by it miel. En is dat net it gefal (*istat naet*), dan moat in *ald betsca* allinne foar de sielemisse jown wurde. Mei oare wurden: giet de iterij oer, dan wurdt in sielemisse fan in h e l e âld *betska* bitelle troch de bruorren, mar wurdt harren al in leedmiel oanbean, dan wurdt der in sielemisse fan in h e a l e âlde *flamska* bitelle. Soe nou foar *ald betsca* in *ald flamsca* lêzen wurde moatte, dan soene de bruorren yn alle gefallen in *ald flamska* bitelje moatte en soe by al-oanbieden fan it leedmiel de forstoarne en syn sielemisse it mei de helt fan de *flamska* dwaen moatte. Dat liket yn earste opslach net bot foar de hân to lizzen. Ommers, de sunige erfgenamt soe

1) H. Enno van Gelder, *De Nederlandse munten*, Utrecht-Antwerpen 1965, side 258.

2) J.J. Loopstra, *De Assiblatie in de Oudfriesse Oorkonden*, Haarlem 1935, side 126 en 127.

èn himsels bifoardielje (hoecht gjin miel to biteljen) èn de deade skewiele (dy kriget in h e l e misse ynsté fan in h e a l e n); de rejale erfgenamt (dy't wol it miel bitellet) soe tagelyk de deade in heale sielemisse ûntkeare (dy kriget dan ommers mar in heale misse). En dat liket hwat tsjinstridich.

Soe dêrfoaroer de *ald betska* net de *ald flamsca* wêze, mar hwat oars en yn wearde de helt fan de *ald flamsca*, dan soe yn beide gefallen de deade itselde krije (in heale âlde *flamska*). Mar dan soene by net-hâlden fan in leedmiel de erfgenamt (gjin miel bitelje) èn de bruorren (gjin bier bitelje) beide jildlik foardiel ha. En dat is ek nuver. Allinne: erfgenamt en jeldebruorren moatte yn dat gefal sels mar witte oft se al of net sunich oan wolle, de deade kriget yn alle gefallen syn gerak : $1/2$ *ald flamsca* òf 1 *ald betska* (= $1/2$ *ald flamsca*?).

Nou moatte wy noch neigean hoe't de wearde fan de *ald flamska* stiet ta dy fan de *ald betska*, hwerby't wy oanimme, dat *ald betska*, as it gjin *ald flamska* is, op syn heechst *ald botka* wêze kin. Van Gelder seit fan *butken*: „munt ter waarde van $1/2$ stuiver, in de 15e en 16e eeuw vooral gebruikelijk in Overijssel, Groningen en Friesland" en fan *groot* (= *flamska*): „algemene benaming voor grotere zilverstukken, die sinds het einde van de 13e eeuw werden geslagen ... Nadat in de 15e eeuw de stuiver de basis van het muntstelsel was geworden, was *groot* de benaming voor de halve stuiver". Neffens Van Gelder wiene *butken* en *groot* (= *flamska*) yn 'e 15de ieu en letter beide $1/2$ stûr en dus yn wearde gelyk ¹⁾ en wie de *flamska* (*groot*) de âldere munt (dêrfandinne yn ús tekst fansels ek *ald flamska*) en de *butken* de jongere (en dêr past *ald* yn *ald betska* dus hielendal net by). Dat *butken* in nije en gjin âlde munt wie, docht ek bliken út 'e Oarkonden: O III 3.18 (1452) seit „by al sucke payment alst gongh is in dae fiif delem als *by nya jeld by buthem* (lês butkem of buttiem) tho recknien".

Nou't de *betska* yn 'e hiele literatuer net bikend is, Schotanus syn stikken optille fan 'e flaters ²⁾, *butka* in nije munt is en gjin âlde, en de *flamska* just wol in âlde munt is, dy't yn 'e 15de ieu yn 't neigean rekke, nou komme wy wer by ús earste ûnderstelling út, dat foar *ald betska* lêzen wurde moat *ald*

1) Dat strykt net alhiel mei hwat wy yn de Oarkonden fine: 1 klinkert is 24 *butken*: O I 64.13 (1439), O III 3.27 (1452), O I 293.9 (1478), O I 345.7 (1485) en 1 klinkert is ek 17 *flamska*: O II 214.7 (1439), O I 92.5 (1443) of 16 *flamska*: O I 276.5 (1437), O III 11.6 (1479). Dêr kin men wer út opmeitsje, dat 24 *butken* = 17 of 16 *flamska*. dat 1 *flamska* dus likernôch $1/2$ *butken* is. Datselde docht ek noch bliken út O I 262.7 (1475) mei 1 postulaet = 28 *butties* en O I 91.6 (1443) mei 1 postulaet = 19 *alde flamska* + 1 *skeisken*. Neffens O I 186.4 (1467) en O I 266.19 (1476) hat Van Gelder wol wer gelyk, hwant dêr is 1 klinkert gelyk oan 12 stûren en neffens boppesteande oanhelen wie 1 klinkert 24 *butken*, sadat 1 stûr gelyk wie oan 2 *butken*.

2) Sjoch hjirfoar noat 1 op s. 5. Yn it stik, dat wy ûnder hannen ha, komt noch in ûnbigryplike munt foar: der moat yn rigel 50 fan elke aem wyn 4 *flagenis* bitelle wurde. Dy is ek nearne oars to finen en it soe my gjin nij dwaen, as wy hjir ek net *flamsca* of paleografysk faeks earder *flaems* (dat ek in soad foar kaem) yn sjen moatte. Fierder is der yn rigel 52 noch praet fan in *hael blikert*, dy't hast like fortocht is. De *blikert* fyn ik nearne oars, soe neffens wurdfoarming in blinkende munt wêze kinne, mar it hat mear eigenskip, dat wy hjir mei in forhaspeling fan *klinkert* to dwaen ha, dêr't de *k* fan ta *b* forlêzen is en it ôfkoartingsteken foar *n* fan fortribele is.

flamsca. Wol men *betsca* paleografysk forklearje as in forsin, dan soe men noch better útgean kinne fan *vflamsca* mei in *v* as oanrin ¹).

Wy bliuwe hwat sitten mei de hwat nuvere útkomst, dat by in bigraffenis *m e i* in leedmiel de deade in sljochte sielemisse kriget en dat by in bigraffenis *sûnder* leedmiel de forstoarne in dûbele sielemisse krije soe. It *offria ende bigaen* bistiet mei oare wurden (út a. sielemisse (opdroegen foar de deade yn 'e tsjerke) en b. leedmiel (bitinking' yn 'e bruorskip, dêr't de forstoarne lid fan wie). Ik leau, dat wy it sa sjen moatte, dat der fan útgien wurdt, dat normael de forstoarne beide kriget: sielemisse (troch de bruorren to biteljen) en leedmiel (troch de sibben to biteljen) mei bier by it leedmiel foar eigen rekken fan de bruorren (dat likefolle kostje mei as normael de sielemisse, to witten ($1/2$ *ald flamsca*). Sielemisse ($1/2$ *ald flamsca*) en leedbier ($1/2$ *ald flamsca*) binne de kosten foar in gildebroer as ien fan syn maten komt to forstjerren, de kosten fan it leedmiel komme op foar "dy jenne der dy dada on geet". Mar wurdt der gjin leedmiel holden (om hokfoar reden ek), dan kriget de forstoarne net allinne syn sielemisse fan 'e bruorren, mar ek noch it net brûkte bierjild yn de foarm fan in misse, sadat er in dûbele sielemisse hat (1 *ald betsca* = 1 *ald flamsca* = $1/2$ *ald flamsca* + $1/2$ *ald flamsca* fan it bier). Dizze regeling makket, dat de gildebruorren altyd posityf foar it leedmiel oer stien ha moatte: de *ald flamsca* wiene se yn alle gefallen kwyt en mei in leedmiel krigen se der noch hwat fan werom. Wy witte fansels net hwa't ynfloed hawn hat op it al of net oanbieden fan it leedmiel. Mar by de regeling, sa't ik dy boppe oannim, dat dy west hat, kin it net sa west ha, dat de bruorren tsjin dyjinge, dy't it leedmiel hearde oan to bieden, sizze koene: "Lit ús it sunich oandwaen: Jo gjin miel bitelje, en wy gjin bierkosten". Der sil earder fan 'e bruorren oantwang útgien wêze, dat der wol in leedmiel holden waerd: it leedmiel wie op 't lêst (ek) ta eare fan 'e forstoarne. Gong it leedmiel oer, dan barde dat yn alle gefallen bûten de bruorren om.

Of bisjoch ik dit allegearre to rasjoneel en to erchtinkend? Mar hwa kin dan in oannimliker forklearring jaen?

Yn alle gefallen: *betska* yn 'e wurdboeken sil wol skrast wurde moatte!

M. Oosterhout.

1) In *v* mei in hwat lange ophael liket op in *b* en de *l* soe forlêzen wêze kinne foar in *e* wylst *am* der ek stien hawwe kin as *a* mei ôfkoartingsteken, hwat dan *t* opsmitten hawwe soe. Paleografysk bliuwt dit fansels spekulatiesje. Ek moat net forgotten wurde, dat by in stik fan Schotanus gâns mûglikheden foar forsinnen binne: 1. Schotanus hat it origineel (as it al gjin kopy wie) net goed lêze kinnen. 2. de setter hat Schotanus syn kopij net goed lêzen en der *betsca* fan makke. 3. Schotanus hat de printkladde (as er dy hawn hat) net goed neisjoen en forbettere. 4. by de korreksje kin der noch hwat fortribele wêze. Sa stiet der yn rigel 55 *meetliodem*, dat *meentliodem* wêze moat; yn rigel 76 *dyn wrherigha toe sciien*, dat wurde moat *dyn wrherigha toe seken*. Yn it earste foarbyld is foar't neist in ôfkoartingsstreek oer de holle sjoen of domwei in *n* útfallen, yn it lêste gefal stiet in *c* foar in *e* en stiet *ii* foar in *k*. Sipma jowt ûnder de oarkonde ek al in hiele rige lêz-, skriu-, set- of korreksjeflaters: *mana* foar *mena*, *hwarnner* foar *hwanner*, *lieren* foar *wrhellien* (?), *letea* foar *leta*, *hatten* foar *hatter*, *tae* foar *toe*, *onnen* foar *ounen*. Dêr kin noch wol hwat oan tafoege wurde: yn rigel 32 sil *ister zeke* wêze moatte *istet zeke*, yn rigel 64 stiet *resa* foar *reisa*, yn rigel 65 is *naet* forgotten, sadat der stean moat *der naet net ende orber sin(t)*, rigel 66 hat *daer wrberra*, dat *dae wrberra* wêze moat ensfh.